

IZ GERONTOLOŠKE LITERATURE

http://www.irssv.si/upload2/Socialni_položaj_v_Sloveniji_2018_2019_koncno_porocilo.pdf

SOCIALNI POLOŽAJ V SLOVENIJI 2018–2019

Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo (IRSSV) pripravlja že od leta 2014 dalje letna poročila o socialnem položaju v Sloveniji. Njihov namen je prikazati celovit pregled sprememb socialnega stanja v Sloveniji v opazovanem obdobju ter vpliv različnih politik, ukrepov in gibanj na te spremembe. Konec februarja 2020 so objavili šesto poročilo o socialnem položaju v Sloveniji. V njegovem osrednjem delu predstavijo makroekonomske razmere, gibanja na trgu dela, demografska gibanja, podatke o brezposelnosti, življenjski ravni prebivalcev itd.

V vsakem poročilu v zaključnem poglavju »Fokus« izpostavijo določeno socialno temo. V tokratnem poročilu je to socialni položaj starejših. Ugotovitve iz statističnih raziskav (SURS, UMAR, SILC itd.) so podkrepili tudi s podatki nevladnih organizacij. V nadaljevanju bomo povzeli nekaj podatkov in ugotovitev.

V uvodnem delu je nekaj najnovejših statističnih podatkov, ki kažejo, da se večina napovedi in trendov iz prejšnjih let uresničuje.

Ob koncu leta 2019 je bilo v Sloveniji 418.431 oseb starejših od 65 let, kar znaša 20 % celotne populacije. Delež prebivalcev, starih 80 let in več, pa je znašal 5,4 %. Primerjalno gledano z drugimi državami EU bo proces staranja v Sloveniji intenzivnejši kot v drugih državah EU, prav tako

se bodo izdatki za pokojnine v Sloveniji med vsemi državami EU najbolj povečali. Starejši ljudje so ranljiva skupina prebivalstva, saj v povprečju prejemajo nižje dohodke od aktivne populacije in so bolj izpostavljeni tveganju revščine ter tveganju socialne izključenosti. S starostjo se zoži tudi socialna mreža, zato so bolj izpostavljeni osamljenosti. Izkušnje nevladnih in humanitarnih organizacij kažejo, da se k njim najbolj pogosto zatekajo po pomoč starejši z nizkimi pokojninami ter starejše ženske, ki živijo same.

V primerjavi z državami EU starejši v Sloveniji glede na možnosti manj aktivno sodelujejo v družbi, saj po indeksu aktivnega staranja dosegamo podpovprečne uvrstitve v EU. V manjši meri so vključeni v dejavnosti civilne družbe, saj je delež starejših od 50 let, ki opravljajo prostovoljsko delo ali so vključeni v aktivnosti v društvih, nižji od povprečja EU.

Starejši imajo slabše pogoje za samostojno bivanje, saj raziskave kažejo na nizek obseg prilagoditev bivalnih razmer potrebam starejših. Za starejšo populacijo je značilen visok delež lastniških stanovanj in hkrati nadpovprečno visok delež tistih, ki živijo na kmetijah oziroma v samostojnih hišah. Narašča tudi število starejših, ki živijo sami, kar lahko povzroča previsoke stroške vzdrževanja stanovanja in manj možnosti za zadovoljevanje drugih potreb.

Starejši so tudi bolj izpostavljeni povečanemu obsegu zdravstvenih težav, kar vpliva na zdravstvene izdatke, pa tudi na sposobnost samostojnega življenja.

Pogosto prihaja tudi do večjih razlik med spoloma. Zanimivo je, da so razlike med spoloma v aktivni populaciji dostikrat zanemarljive. Med starimi 65 let in več pa je situacija drugačna, saj so starejše ženske najbolj ranljiva kategorija.

Pri samooceni **splošnega zadovoljstva z življenjem** so starejši od 66 let v primerjavi s celotno populacijo v povprečju manj zadovoljni s svojim življenjem: na lestvici od 0 (povsem nezadovoljen) do 10 (zelo zadovoljen) znaša njihova samoocena v povprečju 6,8, samoocena aktivne populacije pa 7,3. Ugotovili so tudi, da pri tem ni večjih razlik med spoloma, so pa starejši v zahodni Sloveniji v povprečju bolj zadovoljni z življenjem kot njihovi vrstniki v vzhodni Sloveniji. Kakor je bilo pričakovati, starejši svoje **zdravstveno stanje** ocenjujejo slabše kot celotna populacija; kot »zelo dobro« ga ocenjuje le 5 % starejših od 66 let (populacija: 20 %), kot »dobro« pa 32 % (populacija: 45 %).

Socialna izključenost

Starejši od 65 let se soočajo z večjim tveganjem socialne izključenosti kot celotna populacija, saj v letu 2018 stopnja zanje znaša 20,1 %, medtem ko je pri celotni populaciji ta okoli 16 %. Pomemben je podatek, da se je od leta 2015 naprej stopnja tveganja socialne izključenosti starejših zniževala, v letu 2018 pa se je v primerjavi z letom prej spet povečala. Tudi pri tem kazalniku so starejše ženske v izrazito slabšem položaju kot moški: socialno izključenost tvega 24,4 % starejših žensk in 14,4 % starejših moških.

Stopnja tveganja revščine

Ta stopnja se s starostjo izrazito povečuje. Medtem ko revščino tvega 12,3 % oseb

v aktivni populaciji, je tveganju revščine izpostavljenih 18,3 % starejših od 65 let in kar 21,8 % starejših od 75 let. Z največjo stopnjo tveganja se soočajo starejše ženske, v starostni skupini 75 let in več revščina ogroža več kakor četrino žensk (28,1 %). Stopnja tveganja revščine se je v letu 2018 glede na predhodno leto znižala v vseh starostnih skupinah, razen pri starejših. Pri starejših se je stopnja tveganja revščine po nekajletnem upadanju v letu 2018 v primerjavi s predhodnim letom precej povečala. Še posebej izrazito se je v letu 2018 povišala stopnja tveganja revščine starejših, ki živijo sami oz. v enočlanskih gospodinjstvih; ta znaša kar 41,2 % oz. za 4,8 odstotka več kakor predhodno leto. Starejšim moškim (65 in več let), ki živijo sami, se je stopnja tveganja revščine v letu 2018 glede na predhodno leto zvišala kar za 8,3 % in znaša 37,1 %. Zvišala se je tudi stopnja tveganja revščine starejših žensk, ki živijo same, in sicer za 3,5 %, tako da v letu 2018 znaša 42,7 %.

Vpliv socialnih transferjev na stopnjo tveganja revščine

Zanimivo je, da so socialni transferi najmanj učinkoviti pri starejših od 65, pri katerih tveganje revščine zmanjšujejo le za 34,4 %. Za primerjavo – za otroke do 17 let je ta delež 51,7 %. Še posebej bode v oči podatek, da so precej bolj učinkoviti pri starejših moških (46,9 %) in izrazito malo pri starejših ženskah (27,1 %).

Od vseh starostnih skupin starejši v najmanjši meri prejemajo denarno socialno pomoč. Varstveni dodatek pomeni pomembno možnost za preprečevanje slabega socialnega položaja starejših z najnižjimi dohodki, še posebej odkar je

v letu 2017 začela veljati novela zakona, ki ukinja zaznambo na nepremičnine in povračilo prejemkov po smrti prejemnika. Število upravičencev starejših od 65 let narašča vse od leta 2017 – 8.904 upravičencev, kar je za 3.663 oseb več kakor leto prej in narašča. Vendar pa se starejši z zelo nizkimi dohodki še vedno redko odločajo za uveljavljanje pravice do tega dodatka. Humanitarne in nevladne organizacije opozarjajo na nizko informiranost starejših o razpoložljivih ukrepih in drugih oblikah pomoči ter načinih dostopa do njih. Težava so tudi nezaupanje, negotovost in zadržki starejših do zaprositve za pomoč zaradi sramu in navajenosti na skromno življenje.

Stanovanjske razmere in stanovanjski stroški

Na področju stanovanjskih razmer ni večjih razlik med starostnimi kategorijami, starejši niso bistveno bolj obremenjeni s stanovanjskimi stroški. Starejši so v izrazito boljšem položaju glede na prostornost stanovanj glede na število članov gospodinjstva, kar je po svoje razumljivo, saj število oseb, ki živijo same, narašča. Starejši v veliki večini ostajajo v svojem stanovanju do smrti, tudi če je preveliko ali neprilagojeno za varno staranje. Število starejših, ki živijo v enočlanskih gospodinjstvih, se je od leta 2002 do 2018 podvojilo in znaša že 109.000.

Pokojnine

Povprečna neto starostna pokojnina je v letu 2018 znašala 640,23 evrov, invalidska pa 496,70 evrov. Najnižja izplačana pokojnina je leta 2018 bila 218,26 evrov, najvišja pa 2.767,03 evre, torej več kot desetkratnik prve. Glavnina upravičencev (70,6 %) pa

prejema starostno pokojnino v plačilnem razredu od 500,00 do 1.000,00 evrov.

Razmerje med pokojninami in plačami se je od 2009 do 2019 konstantno zmanjševalo. Leta 2009 je povprečna starostna pokojnina znašala 66,6 % povprečne neto plače, leta 2018 pa je ta odstotek padel že na 58,5.

Dodatek za pomoč in postrežbo

V okviru socialnega varstva (Zakon o socialnovarstvenih prejemkih) se ta dodatek lahko dodeli upravičencu do denarne socialne pomoči, ki zaradi bolezni, starosti ali invalidnosti za opravljanje osnovnih življenjskih potreb nujno potrebuje pomoč druge osebe. V letu 2018 je ta dodatek prejelo 33. 272 oseb.

Mreže socialnovarstvenih storitev in programov za starejše

Poleg že omenjenih denarnih oblik država v povezavi z nevladnimi organizacijami omogoča tudi mnoge storitve in programe, ki jih te organizacije izvajajo neposredno z uporabniki – starejšimi.

Mrežo socialnovarstvenih storitev, do katere so upravičeni starejši od 65 let.

- a) Storitve informiranja, svetovanja in podpore, kar izvajajo CSD.
- b) Storitve podpore in pomoči za socialno vključevanje in samostojno življenje v skupnosti, ki jih za starejše izvajajo CSD, domovi za starejše, posebni socialni zavodi, zavodi za oskrbo na domu in zasebniki koncesionarji. Te storitve (pomoč na domu za starejše, dnevne oblike varstva ter družinski pomočnik) dopolnjujejo institucionalne storitve in hkrati predstavljajo njihovo alternativo,

saj lahko del uporabnikov ob ustrezni podpori in pomoči ostane v domačem okolju, namesto da bi moral v institucionalno oskrbo. Žal te storitve glede na potrebe v skupnosti še niso zaživele v zadostni meri.

- c) Storitve nastanitve z oskrbo oziroma institucionalno varstvo starejših oseb, ki jih izvajajo domovi za starejše, posebni socialni zavodi, varstveno-delovni centri, zavodi za usposabljanje in zasebniki s koncesijo. Resolucija nacionalnega programa socialnega varstva 2013–20 stremi k modernizaciji teh storitev, predvsem z izvajanjem storitev v manjših enotah po sodobnih konceptih (npr. gospodinjske skupine, bivalne enote), razvojem oddelkov za posebne skupine starejših (osebe z demenco ipd.). Del institucionalnih kapacitet bo treba prenesti v skupnostne oblike in hkrati s tem razviti tudi nove (alternativne) oblike bivanja v lokalnem okolju.

Mrežo socialnovarstvenih storitev dopolnjuje **mreža socialnovarstvenih programov**, ki jih izvajajo nevladne organizacije, MDDSZ pa jih sofinancira v višini do 80 %.

Med njimi je tudi mreža programov za starejše, ki jo sestavljajo: preventivni, informacijski in svetovalni, koordinacije, podpora in izvajanje pomoči in samopomoči, zagovorništvo in regijska medgeneracijska središča. MDDSZ je v letu 2018 sofinanciralo 8 socialnovarstvenih programov za starejše (izvajali so jih Zveza društev upokojencev Slovenije, Mestna zveza upokojencev Ljubljana, Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije, Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in

medgeneracijsko sožitje itd.), trije programi so bili namenjeni osebam z demenco in njihovim bližnjim. V te programe je bilo v letu 2018 vključenih 68.234 starejših uporabnikov, v podprograme pa še dodatnih 38.500 anonimnih uporabnikov, ki so se udeleževali različnih predavanj, seminarjev in promocijskih aktivnosti. V programe, ki so namenjeni zlasti osebam z demenco in njihovim svojcem, pa je bilo v letu 2018 vključenih 3.797 uporabnikov.

V nadaljevanju sledi daljše poglavje o dostopu starejših do dolgotrajne oskrbe, ki jo bomo zaradi obsežnosti in zahtevnosti tematike obravnavali posebej.

Zaključek

Pričujoče poročilo o socialnem položaju v Sloveniji prinaša s svežimi statističnimi podatki podkrepjen pregled obstoječega stanja socialnega varstva v Sloveniji. V poglavju o socialnem položaju starejših zadnji podatki kažejo, da so bile pravilne napovedi, da bo proces staranja v Sloveniji intenzivnejši kakor v drugih državah EU in da se bodo pri nas izdatki za pokojnine med vsemi državami EU najbolj povečali.

Skrbi nas lahko podatek, da se je pred leti stopnja tveganja socialne izključenosti starejših zniževala, od leta 2018 pa se spet povečuje, pri čemer so starejše ženske v izrazito slabšem položaju kakor moški. Podobno je s stopnjo tveganja revščine starejših, ki se je v letu 2018 povišala, predvsem pri starejših, ki živijo v enočlanskih gospodinjstvih. Zanimiva je tudi ugotovitev, da so socialni transferji najmanj učinkoviti pri zmanjševanju tveganja revščine prav pri starejših. Odkar so leta 2017 ukinili zaznambo na nepremičnine in povračilo prejemkov po smrti prejemnika, število

upravičencev do varstvenega dodatka narašča vsako leto. A kljub temu nevladne organizacije še vedno opozarjajo na slabo informiranost starejših o razpoložljivih ukrepih, obstajajo pa tudi predsodki starejših do zaprošanja za pomoč.

Slovenija za naprednimi državami zaostaja pri ukrepih za deinstitucionalizacijo, čeprav Resolucija nacionalnega programa socialnega varstva 2013-20 poudarja potrebo po prehodu k izvajanju storitev v manjših enotah, po sodobnih konceptih, v skupnostne in alternativne oblike bivanja v lokalnem okolju.

Alenka Ogrin

World Health Organization (2020). Addressing Violence Against Children, Women and Older People During the COVID-19 Pandemic: Key Actions. WHO Publications. https://www.who.int/publications/item/WHO-2019-nCoV-Violence_actions-2020.1

NASILJE DO OTROK, ŽENSK IN STAREJŠIH LJUDI V ČASU PANDEMIJE COVID-19

Veliko držav je v času pandemije covid-19 sprejelo ukrepe, da ljudje ne bi po nepotrebem zapuščali svoje domove. Ohranjati je bilo potrebno razdaljo in se družiti pretežno z ljudmi, ki so v skupnem gospodinjstvu. Na ta način so preprečili širjenje bolezni. Družine so ostajale doma, otroci niso hodili v vrtec, odrasli niso hodili v službe in starejši – kot najbolj ogrožena populacija v času pandemije, so bili odvisni od pomoči svojcev, prostovoljcev in dobrih ljudi.

Dom nam v večini primerov pomeni pribežališče in varno zavetje, kjer se počutimo ljubljene in sprejete. Ni pa vedno tako. V času pandemije in po njej se beleži porast nasilja nad ranljivimi skupinami.

Svetovna zdravstvena organizacija je izdala dokument, v katerem je zavedeno, da je porast nasilja v času covida-19 resen problem. Preko telefona za pomoč, policije in ostalih ponudnikov storitev so beležili povečanje nasilja v družini. Beležili so porast nasilja predvsem v partnerskih odnosih, kjer so bile žrtve nasilja ženske, otroci in starejši. Naj navedemo, da se je na svetovalni telefon za žrtve nasilja med in po pandemiji obrnilo od 10 do 50 odstotkov več ljudi. Na Kitajskem so beležili tri krat več partnerskega nasilja, v Indiji je bilo 92.000 primerov zlorabe otroka, deset krat več je bilo tudi zlorab in zanemarjanja starejših ljudi.

Pri tem je treba upoštevati, da žrtve velikokrat storilca nasilja ne prijavijo in ne poiščejo pomoči. V času covida-19 je bil dostop do pomoči za veliko žensk, otrok in starejših še bolj omejen. V nekaterih državah so beležili zmanjšanje prijav števila žrtev zlorabe. To je lahko posledica tega, da ženske niso mogle ali smele zapustiti doma in iskati pomoči.

Podatkov o družinskem nasilju v času covida-19 je premalo, da bi lahko točno opredelili porast nasilja v času pandemije in po njej. Dejstvo pa je, da je v temu času sovpadalo več dejavnikov, ki so povečali možnosti za strah, stres in nasilje.

Pravilo »ostani doma« je za mnoge žrtve nasilja pomenilo, da so ujeti v svojem domu skupaj s storilcem. Onemogočen jim je bil dostop do strokovne pomoči. Osebo zaradi prepovedi gibanja, na daljavo pa zaradi računalniške nepismenosti ali onemogočanja uporabe telefona. Imeli so manj stikov s prijatelji, znanci, učitelji in zato bili deležni tudi manj podpore. Zaradi izrednih razmer je bilo tudi več zlorabe alkohola in drog ter drugih škodljivih snovi.